

- LAURIER, ERIC & CHRIS PHILO. 1999. "X-Morphising: Review Essay of Bruno Latour's *Aramis, or The Love of Technology*." *Environment and Planning A*, 31:6, 1047–1071.
- LOSSIN, R. H. 2020. "Neoliberalism for Polite Company: Bruno Latour's Pseudo-Materialist Coup." *Salvage* 7. <https://salvage.zone/neoliberalism-for-polite-company-bruno-latours-pseudo-materialist-coup/>
- MALPAS, JEFF & GARY WICKHAM. 1995. "Governance and Failure: On the Limits of Sociology." *Australia and New Zealand Journal of Sociology* 31:3, 37–50.
- MALM, ANDREAS. 2018. *The Progress of this Storm: Nature and Society in a Warming World*. Lontoo, New York: Verso.
- MÜLLER, MARTIN. 2015. "Assemblages and Actor-networks: Rethinking Socio-material Power, Politics and Space." *Geography Compass* 9:1, 27–41.
- NOYS, BENJAMIN. 2010. *Persistence of the Negative: A Critique of Contemporary Continental Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- PUIG DE LA BELLACASA, MARIA. 2011. "Matters of Care in Technoscience: Assembling Neglected Things." *Social Studies of Science* 41:1, 85–106.
- SASSOWER, RAPHAEL. 2022. "Why Does Latour the Postmodern Critic Still Matter?." *Social Epistemology Review and Reply Collective* 11:12, 1–9.
- SAYES, EDWIN. 2014. "Actor-Network Theory and Methodology: Just What Does It Mean to Say that Nonhumans Have Agency." *Social Studies of Science* 44:1, 134–149.
- SCHMIDGEN, HENNING. 2015. *Bruno Latour in Pieces: An Intellectual Biography*. New York: Fordham University Press.
- STAMENKOVIC, PHILIPPE. 2020. "The Contradictions and Dangers of Bruno Latour's Conception of Climate Science." *Disputatio* 9:13, 00–00.
- TODD, ZOE. 2016. "An Indigenous Feminist's Take On The Ontological Turn: 'Ontology' Is Just Another Word For Colonialism." *Journal of Historical Sociology* 29:1, 4–22.
- VAUGHAN, DIANE. 2004. "Theorizing Disaster: Analogy, Historical Ethnography, and the Challenger Accident." *Ethnography* 5:3, 315–347.
- VERGÈS, FRANCOISE. 2017. Racial Capitalocene. In *Futures of Black Radicalism*, toim. G.T. Johnson and A. Lubin. Lontoo, New York: Verso.
- VERGÈS, FRANCOISE. 2021. *A Decolonial Feminism*. Lontoo: Pluto Press.
- ŽIŽEK, SLAVOJ. 1989. *The Sublime Object of Ideology*. Lontoo: Verso.

Bruno Latour konstruoi Modernin

Yrjö Haila

Bruno Latour on kiehtova kirjoittaja: hänen tuotantonsa on tavattoman monipuolista, assosiaatiot tuottavat jatkuvia yllätyksiä, ja kieli on voimallista. Latour tuli alun perin 1980-luvulla tunnetuksi tieteentutkimuksen uudistajana; hän sovelsi etnografista tutkimusotetta selvittäessään, miten monivaiheinen ja laajan yhteistyöverkoston voimin toteutettu laboratoriotutkimus tuottaa tuloksia, jotka tieteellinen yhteisö tunnustaa tosiasioiksi. Hän havaitsi, että tutkimuslaboratorion toiminta kuvastaa, vaikkakin valikoidusti, modernin yhteiskunnallisen elämän olennaisia piirteitä. Tästä kasvoi esiin uudenlainen kriittinen näkemys yhteiskunnan ja muun luonnon välisestä suhteesta. Latourin työn alkuvaiheita hallitsi tieteentutkimus, mutta lopulta Latour päätyi etsimään ilmaisia ihmiskunnan ekologisten ongelmien ydinkysymyksille.

Olen tässä kirjoituksessa erityisen kiinnostunut Latourin teosten taustalla olevasta ajattelun ja päättelyn tavasta. Latourin tuotannon kokonaisuus saattaa tuntua hajanaiselta, mutta tämä on väärä vaikutelma. Lyhyessä omaelämäkerrallisessa kirjoituksessaan *Coming Out as a Philosopher*, Latour (2010, 600) totesi, että hän oli "viimeiset 20 vuotta kätkenyt huolellisesti suuren projektinsa näennäisesti toisistaan irrallisten tutkimusten luoman verhon taakse." Tämän huomautuksen kätkeyty viite on Latourin laajin teos *An Inquiry into Modes of Existence* (Latour 2013). Teoksen taustatueksi Latour perusti yhteistyöprojektin AIME (kirjan otsikkoa noudatteleva akronyyymi).¹ Tavoitteena oli – ja on – koota laa-

1 Projektin internetsivuja pidetään edelleen yllä (AIME 2023).

ja tausta-aineisto kaikista yhteiskunnan alueista, joilla "modernin perustuslaki" on voimassa. "Modernin perustuslaki" puolestaan oli Latourin parhaiten tunnetun teoksen *Emme ole koskaan olleet moderneja* (2006) keskeinen termi, jota hän elämäkerrallisessa kommentaarissaan selvensi toteamuksella (s. 602): "Siinä miten modernit määrittelevät, puolustavat ja kohdistavat 'universaalit arvonsa' täytyy olla jotakin syvästi virheellistä ja myös, siten, syvästi kiinnostavaa."

Projekti pyrkii kokoamaan kaikki "modernin" piiriin sisältyvät kollektiivisen inhimillisen toiminnan alueet – tiede, teknologia, taide, politiikka, uskonto, oikeus, psykologia – keskinäiseen vertailuun samantapaisten mittapuiden avulla. Tiiviissä esittelyssään projektin ydinideasta Didier Debaise (2016, 462) pelkistää sen toteamukseen: "Modernit ovat olleet kohtuuttoman viehättyneitä vääristä ongelmista." Latour omaksui "modernit" yleisnimeksi, joka kattoi eurooppalaisen piirin modernin kauden hallitsevan maailmankatsomuksen ja sen määrittämät elämän ja toiminnan tavat. Ajatuksen juuret alkoivat lujittua filosofian ja antropologian tukeman tieteen tutkimuksen voimin (Latour 2014; sitä edeltäneistä Latourin uran vaiheista ks. Latour 2010); tämä tutkimusalojen yhdistelmä nousi esiin Latourin yhdessä Steve Woolgarin kanssa kirjoittamassa teoksessa *Laboratory Life* (Latour & Woolgar 1979). Latour ja Woolgar kuvasivat etnografiseen tutkimusotteeseen nojautuen tutkimustyön käytäntöjen ratkaisevaa merkitystä ketjussa, jossa havainnot muuntuvat moninaisten kirjausten (*inscription*) ja käännösten (*translation*) välityksellä tutkimustuloksiksi. Latourin ja Woolgarin havainnoima tutkimusympäristö oli kuuluisan kalifornialaisen molekyylibiologian laboratorion (*The Salk Institute*) sisäinen elämä. Latour (2010) totesi myöhemmin, että kirjan valmistuttua hän koki suuren yllätyksen. "Epistemologit" kritikoivat teosta väittämällä, että se pyrki kumoamaan käsityksen tieteellisen tutkimuksen mahdollisuudesta ob-

jektiivisuuteen; ikään kuin sen toteaminen, että tutkimustulokset syntyvät käytännöllisen työn tuloksena eivätkä tipu taivaasta, tarkoittaisi sortumista pohjattomaan relativismiin.

Laboratoriotyön etnografinen tutkimus tuotti myös päätelmiä siitä, mikä perustelee empiirisen tutkimuksen pätevyuden ehdot. Latourin ja Woolgarin (1979, 176-179) mukaan pätevyuden ehdot määrittyivät tutkimustyön kuluessa – niille ei ole transsendentaalisia takuita. He käyttivät termiä "stabiloituminen": stabiloitumisen ehdot täytyvät – tai eivät täyty – riippuen siitä, miten tutkimus on toteutettu. Stabiloitumisen merkinä tutkimuksen tulokset kiteyttävä väittämä (*statement*) jakautuu kahtia: yhtäältä se on sanajoukko, joka toimii tutkimuskohdetta koskevan päätelmän edustajana; toisaalta se on itsessään objekti, joka itsenäistyy ja alkaa elää omaa elämäänsä. Se vaikiintuu ikään kuin kuvaamansa todellisuuden osan peilikuvaksi. Kun "fakta" stabiloituu, sen muotoutumista edeltäneet tutkimuksen vaiheet häviävät näkyvistä.

Latourin metodologisten oivallusten lähtökohta on *Laboratory Life*, tärkeä väliyhteenveto oli *Irreductions*, jota Turo-Kimmo Lehtonen esittelee tähän numeroon sisältyvässä artikkelissaan. Esseekokoelma *Pandora's Hope* (Latour 1999) on tässä eräänlainen solmukohta. Latour luo siinä moninaisista tieteen tutkimuksen teemoista johdonmukaisen, joskin polveilevan kokonaisuuden, joka rikastaa *Laboratory Life*-teoksen tuottamaa kokonaiskuvaa.

Latour nostaa elämäkerrallisessa kuvauksessaan erityisen tärkeäksi metodologiseksi päätelmäksi termin "käännösten ketju" (*chain of translations*; Latour 2010, 603): mitä pidempi käännösten ketju välittää tutkimuksen vaiheiden mukaisesti aineiston muuntumista päätelmiksi, sitä luotettavampi on tulos. Tämän onnistumisen edellytys kuitenkin on "oikeanlaatuinen avain, joka voisi turvata

vastaavuuden ehdot (*felicity conditions*) pitkälle käännösten ketjulle" (emt., 601). – Vastaavuuden ehtojen vakaus riippuu tutkimustyön suorituksesta: "muuntumattomat liikkujat" (*immutable mobiles*) on Latourin uudistermi sille referenssien ketjulle, jonka hän tunnisti seuraamiensa tutkimusprosessien vaiheissa. "Muuntumaton liikkuja" säilyttää totuudenmukaisuuden ehdot vakaina päätelmän välittyessä käännösten ketjussa vaiheesta toiseen. Latour (2010, 601) totesi oivaltaneensa myöhemmin, että ideaa voi myös käyttää hyvin erilaisten ilmiöiden keskinäiseen vertailuun AIME-projektissa.

Latourin pääteesit vaikuttavat yksinkertaisilta, mutta oikeasti niitä on tavattoman vaikeaa omaksua – siis *omaksua* siinä sanan varsinaisessa merkityksessä, että ne muuttuisivat ajatteluun ja tekemiseen vaikuttavaksi todellisuudeksi. Tieteen osalta Latourin näkemykset vakiintuivat jo Kalifornian laboratorioetnografian tuloksena, mutta ne saivat hengästyttävällä vauhdilla lisää sävyjä läpi hänen myöhemmän tuotantonsa. Maastokologin taustani johdosta olin erityisen vaikuttunut kokoelmaan *Pandora's Hope* sisältyvästä esseestä "Circulating reference. Sampling the soil in the Amazon forest".

Tärkein syy vaikeuksille omaksua Latourin teesit on kumminkin se, että ne kohdistuvat teemoihin, jotka ovat syvään juurtuneita Modernin leimamassa ympäristössämme. Modernin ajattelu-tapoja hallitsevat Latourin näkemyksen mukaan dualismit, jotka hän tunnisti tieteen tutkimuksensa tuloksena. Se, miten hän dualismeja kuvasi, ei kuitenkaan pysynyt vakiona; käsittääkseni tarkoitus ei ollut antaa kuvausta vakaana paikallaan pysyvistä "todellisuudesta", vaan tavoittaa se, miten dualismit yksittäin ja yhdessä tulevat ilmi ja nousevat hallitseviksi yhteisen elämämme eri osa-alueilla. Niistä ei voi muodostua deduktiivisen päätelyn premissejä, joista käsin tapahtumakulkuja ja ajatuspolkuja voitaisiin "johtaa". Pikemminkin

Latour artikuloi dualismit ajattelun ja toiminnan rajoitteiksi, jotka muuntuvat tilanteesta toiseen.

Asetelmaa selventää Latourin vuosituuhannen vaihteessa esittämä käsitteellinen eroteltu: *matters of fact* versus *matters of concern* (Latour 2004). Edellisen termin suomenkielinen vastine on tosiasia, mutta jälkimmäiselle on hankalampaa esittää luonteva suomennos; huoliasia tai merkitysasiasia ovat kelvollisia ehdokkaita. Huoliasia (*matter of concern*) ilmaisee sen, mikä tekee tosiasian (*matter of fact*) merkitykselliseksi jollakin erityisellä tavalla. Olennaisesti Latour etsi tapaa ilmaista, että Modernin näkemys tosiasioista on liian kapea. Se on sidoksissa yhteen Modernin perustavimmista dualismeista, nimittäin Whiteheadin osoittamaan luonnon bifurkaatioon (*bifurcation of nature*; Whitehead 1970 [1920], Ch. 2). Latour kuvasi tämän vaikean konseptin selkeästi Isabelle Stengersin Whitehead-teoksesta kirjoittamassaan esittelyssä:

Bifurkaatio toteutuu aina kun ajattelemme maailman jakautuneen kahteen asioiden joukkoon: yhteen, jonka muodostavat universumin perustavat ainesosat – silmille näkymättömät, tieteen tunnistamat, todelliset ja silti vailla arvoa olevat – ja toiseen, joka muodostuu siitä mitä mieli lisää maailman perustaviin rakenneosiin saadakseen ne vaikuttamaan mielekkäiltä. (Latour 2005a, 226–227; käännös YH.)

Modernin kauden tieteenfilosofiaan luonnon bifurkaatio on kiinnittynyt siinä, että asioiden ominaisuudet jaetaan primaarisiin ja sekundaarisiin; edelliset ovat "materiaalista todellisuutta", jälkimmäiset ovat "inhimillisiä projektioita".

Latour nosti käsitteparin vuonna 2005 pitämiensä Spinoza-luentojen johtoteemaksi (Latour 2005b). Ensimmäisessä luennossa Latour luo mielikuvan pyörteilevän joen jakamasta maailmasta, jonka yhdellä rannalla on "luonto" ja toisella "yhteis-

kunta"; Modernin filosofit ovat koettaneet rakentaa sillan, joka yhdistäisi rannat toisiinsa. Tämän sijasta Latour kehottaa hyppäämään kajakkiin, antautumaan virran vietäväksi ja seuraamaan, mitä tapahtuu. Latour esittää – Whiteheadia seuraten – organismin malliksi oliolle, joka tämän tempun toteuttaa: organismit ovat ja elävät oikeasti joen kuojujen keskellä, tunnistavat merkityksellisiä eroja ja sopeutuvat. Bifurkaatio on organismille mahdoton käsite; jos se olisi totta, organismit olisivat itsessään mahdottomia, koska niiden olemassaololle merkitykselliset erot olisivat pelkkää kuvitelmaa.

Toisen luennon teema on huoliasoiden estetiikka (*The Aesthetics of Matters of Concern*). Latour tukeutuu eksplisiittisesti kuvataiteisiin; ala, johon hän viittaa runsaasti koko tuotannossaan. Luennon asetelma lähtee liikkeelle Jeff Wallin ottamasta valokuvasta, jonka kohteena on kuvataiteilija Adrian Walker piirtämässä kopiota muumioituneesta ihmisraajasta. Tässä tilanteessa toteutuu Modernin vastakkainasettelu subjektin ja objektin välillä: muumioitunut raaja on mykkä tosiasia, josta taiteilija luo (konstruoii) kopion. "Mikä on mystisempää kuin kopion ja sen mallin välinen kuilu?" kysyy Latour (2005b, 30). Jatkoksi hän huomauttaa (emt., 32), että Jeff Wallin ottama kuva esittää yhteenvedon tosiasioiden estetiikasta (*aesthetics of matters of fact*)

sellaisena kuin se ilmaantui esiin 1500-luvun tienoilla taiteilijoiden, tieteilijöiden, teologien ja heidän tukijoidensa välisissä läheisissä ja moniulotteisissa yhteenliittymissä. ... [e]i ole olemassa mitään kummallisemmin keinotekoista, huolellisemmin asemoitua, historiallisemmin koodattua kuin kohdata tosiasia kasvoista kasvoihin (*face to face*, korostus alkutekstissä; käännös YH).

Toisin sanoen: *tosiasioiden estetiikka* kiteyttää subjekti-objekti dualismin yhdeksi Modernin perusjuonteista. Latourin huoliasiat/merkityksiasiat (*matters of concern*) sen sijaan hajottavat

kaavamaisen subjekti-objekti vastakohtaan. Huoliasia muotoutuu, kun tosiasiaan lisätään kaikki se, mihin se liittyy ja mikä tekee siitä sen mitä se on; aivan kuten tapahtuisi, jos teatteriesityksessä "huomio siirrettäisiin näyttämöltä koko teatterin koneistoon ... 'huoliasiat' voidaan kiistää ... ne liikkuvat, ne tempaavat mukaansa ja, aivan, ne *merkitsevät*". (2005b, 39). – Entä huoliasoiden estetiikka? Siihen Latour esittää luentonsa lopuksi viitteitä, joita en yritä tähän tiivistää.

Kuvataiteiden tuntemus oli olennainen tuki Latourin tavoitteelle konstruoida Moderni. Karlsruhen Taiteen ja median keskuksessa (ZKM, *Zentrum für Kunst und Media*) organisoidut neljä näyttelyä toivat erityisen hyvin ilmi hänen yliveritaisen taitonsa luoda liittolaisuhteita ja verkostoja; kolme näistä Latour kuratoi yhdessä keskuksen johtajan Peter Weibelin kanssa. Näyttelyt ja niiden yhteydessä julkaistut oheisteokset pyrkivät purkamaan modernin kauden dualismeja eri tieteiden ja taiteiden kielten avulla. Ymmärrän näyttelyiden sarjan pääpiirteissään heijastavan Latourin "suuren projektin" etenemistä. *Iconoclash* (Latour & Weibel 2002) kohdistui kuvien nostattamiin kiistoihin; uudistermin taustana on vanhastaan tunnettu *iconoclasm*, kuvien kielto. *Making Things Public* (Latour & Weibel 2005) kokosi eräänlaisen laboratorion, jonka avulla selvitettiin, miten elämäämme vaikuttavat erilaatuiset asiat voitaisiin tehdä näkyviksi ja saada elämään yhdessä. *Reset Modernity* (Latour & Leclercq 2016) koetti palauttaa Modernin globaaleista abstrakteista sfäreistä maan pinnalle. *Critical Zones* (Latour & Weibel 2020) on ehdotus siitä, miten Modernin muuttamassa maailmassa voitaisiin (ehkä) laskeutua turvallisesti maan pinnalle; keskeisiä teemoja ovat *Gaia* ja *kriittinen vyöhyke* (ks. myös Lehtonen tässä numerossa).

Näyttelyt ja niiden luettelot ovat ilotulitusta laajan yhteistyökumppanien verkoston tarjoamien resurssien turvin; jokainen luettelo on "koosteiden kooste" (tai "kokoelmien kokoelma"). Eli: näyttelyt

ja luettelot loivat moninaisuutta alueille, missä yksiulotteisuus ja yksioikoisuus vallitsee. Näytellyluettelot toimivat samoin kuin Latourin kehittämät uudissanat: ne sekoittavat odotuksia ja luovat uusia asiayhteyksiä. Kokonaisuutena ne toimivat samoin kuin Latourin koko tuotanto – jokainen luetteloihin tutustuva voi nostaa esiin juonteita, jotka tuntuvat lähimmiltä ja omimmilta.

Olen kokenut erityisen virkistäväksi Latourin epäluuloisuuden termin "luonto" käyttökelpoisuuteen nähden (ks. myös Lehtonen tässä numerossa). Luonnontutkimukseen liittyvänä epäluulo nousi esiin jo Latourin tieteentutkimusta käsittelevissä teoksissa – esimerkiksi *Science in Action* (Latour 1987, 94): "luonto on se osapuoli, joka tulee aina paikalle myöhästyneenä, liian myöhään selittämään tieteellisten tekstien retoriikkaa ja laboratorioiden rakentamista." – Kuten Lehtonen kuvaa, Latour kiinnostui yhä enemmän ekologisista ongelmista, mikä johti hänet lopulta arvioimaan ihmiskunnan mahdollisuuksia selvittää itse aiheutetusta ekologisesta kriisistä.

Kuulostaa ehkä paradoksaaliselta väittää, että "luonto" ei tosiasiallisesti ole täsmällinen argumentti luontoa koskevassa päättelyssä. "Luonto" on kirjaimellisesti kaikki – se on laaja ja epämääräinen käsite, joka tulee täsmentää kulloisenkin tilanteen mukaisesti. Mutta kuitenkin: puhuesamme "luontoon" liittyvistä ilmiöistä se kiertyy kuin itsestään seuraavassa hetkessä takaisin osaksi esittämiemme väitteiden ketjua. Malliesimerkki tästä on yleiseen käyttöön vakiintunut termi "luontokato". – Mitä "katoaa" kun "luonto" katoaa? Ajatus tietysti on, että jotakin nimettyä häviää ja "luonto" sen seurauksena köyhtyy – mutta usein tämä ei ole laisinkaan selvää. "Luontokadon" edustajaksi mainitaan esimerkiksi varpunen, joka toden totta on harvinaistunut Suomessa jo useiden vuosikymmenten ajan. Mutta miten tätä tasapainottaa se, että pikkuvarpunen on samana aikana yleistynyt? Pikkuvarpunen oli 1960-luvulla

harvinaisuus (Maarianhaminan keskustassa oli korttelipiha, jossa sen voi luotettavasti tavata), mutta nykyisin se on runsaslukuinen etelärannikolta Etelä-Pohjanmaalle ja Ouluun. Toinen esimerkki: "vieraslajit" on tapana yhdistää "luontokatoon". Jotkut ihmistoimien vaikutuksesta runsastuneet lajit aiheuttavat todellisia harmeja, mutta "luontokato" on heikko kuvaus, koska paikallisesti luonto voi myös monipuolistua. Esimerkiksi se, että kurturuusu valtaa aiemmin paljaita hiekkarantoja on harmillinen muutos, etenkin hiekkarantojen lomanviettäjien näkökulmasta, mutta onko "luontokato" sille osuva nimitys?

Asian ydin on, että "luonnossa" tapahtuvia muutoksia tulee arvioida täsmällisesti. Tähän Latour ja Lenton (2019) viittaavat otsikollaan "Extending the Domain of Freedom, or Why Gaia Is So Hard to Understand". Eikö Gaia sitten olekaan romahdustilassa oleva maapallon kattava järjestys, jonka tulevaisuus määrää ihmiskunnan kohtalon? Ei niin kiireesti; Latour omisti kokonaisen luentosarjan Gaia-teorian erittelylle (Latour 2017). Kuten Lehtonen tässä numerossa toteaa, Gaia ja kriittinen vyöhyke tarjosivat Latourille kiinnekohdan pohtia mahdollisuutta siirtyä dualismien hallitsemien Modernin jälkeiseen aikaan ja tilaan.

Näyttely *Critical Zone* ja sen luettelo tarjoavat tästä oivan dokumentin. Latour kirjoittaa sen johdannossa (2020a, 14): "Jos toivot politiikan ratkaisevan ongelman, älä laske sen varaan, että yhtenäinen "luonto" jäsentää ongelman valmiiksi; sinun on koostettava Kriittinen Vyöhyke palanen kerrallaan, ainesosa kerrallaan. Oikotiet eivät ole sallittuja."

Gaia-teoria on esimerkki tieteellis-maailmankatsomuksellisesta kumouksesta, joka tapahtuu parhaillaan, reaaliajassa. Gaia kaikkine piirteineen on merkitysasia (*matter of concern*) jos mikä. Terminologinen horjunta, joka on leimannut Gaian luonnehdintoja alusta lähtien, ei ole "puute" vaan osoitus aiheen merkityksestä. Gaia on kirjaimell-

lisesti konstruoitumisen tilassa. Teorian erilaiset tulkinnat kilpailevat keskenään tutkimuskirjallisuudessa, mutta Gaiaa luonnehtii joka tapauksessa monitahoinen monimutkaisuus. Etsiessämme uskottavia käsityksiä Gaiaan vaikuttavista mekanismeista, Timothy Lentonin tuotanto on erityisesti tutustumisen arvoista (esim. Lenton ym. 2021).

Termin "luonto" käyttäminen ei tietenkään ole kielletty – terminologinen poliisivalvonta ei ongelmia ratkaise. Mutta "luonto" on verbi; kriittinen vyöhyke ei *ole* vaan *toimii*, tulee jatkuvasti uusinnetuksi niiden syklisten prosessien liikkeen voimin jotka pitävät sitä yllä. – Edellinen vaikuttaa ehkä kehäpäätelemältä, mutta sykliset uusiutumiskierrot ja elollisen luonnon kokonaisuus, eli kriittinen vyöhyke, ovat eritasoisia ilmiöitä. Totalisoinnin, liian tiiviin ja kattavan systeemin rakentamisen vaara on lähellä. Sen sijaan joudumme arvioimaan jokaista asiaa omasta takaa ja eriytyneesti. Asian ydin on, että tapahtumien taustaa ei pidä etukäteen määritellä; tausta paljastuu vasta yksityiskohtaisen selvitystyön tuloksena, tutkimustyön tulee jatkaa (Latour 2020a).

Latour ei, uskoakseni, halunnut tarjota yksinkertaisia vastauksia; hänen tavoitteensa oli avata vaikeat kysymykset keskustelulle ja johtaa keskustelu uudenlaisille urille. Motiivi on pedagoginen: on vältettävä ajatusten urautuminen ennenaikaisesti. Tästä ehkä juontui hänen lähes provokaatioilta tuntuva tapansa kommentoida Moderneja, mikä on herättänyt kritiikkiä kautta vuosien. Asenne soveltuu kuitenkin erityisen hyvin juuri keskusteluun Gaiaista ja kriittisestä vyöhykkeestä: niiden selkiytyminen on kesken (kuinka pitkään kopernikaanisen vallankumouksen toteutuminen vaati?).

Eräänlaiseksi loppukaneetiksi *Critical Zones* teokseen Latour esittää fiktiivisen kuvauksen kuvataiteilija Neo Rauchin tuntemattomasta mestariteoksesta (Latour 2020b). Tätä teosta ei siis ole maalattu, mutta Rauch on antanut sille nimeksi

Der heilige Franziskus Bergoglio, der Martyrer, huldig Gaia ("Pyhä Franziskus Bergoglio, marttyyri, ylistää Gaiaa"). Maalauksen keskeinen hahmo on selvästikin Jorge Mario Bergoglio, eli istuva paavi (2020) Franciscus, joka otti nimensä Franciscus Assisilaisen mukaan. Maalauksessa paavi Franciscus kumartuu tuskaiselta vaikuttava ilme kasvoillaan kohti maata, mikä on yllättävää, sillä yleensä kristillisessä ikonografiassa suunta alaspäin edustaa ajautumista helvettiin! Tällä tavoin Rauchin hahmottelema paavi Franciscus ilmentää perustavanlaatuisia ambivalenssia; se kertaantuu, kun huomataan, että maalauksessa taustalla on edellinen, konservatiiviseksi tunnettu paavi Benedict XVI, saksalainen Joseph Ratzinger, joka kaiken lisäksi vaikuttaa sysäävän paavi Franciscusta tekemään jonkinlaisen virheen. Onko kysymys siitä, että maassa paavi Franciscuksen edessä on punertava täplä, joka saattaa olla Gaia?

Latour päättää tekstinsä tästä kuvittelemastaan maalauksesta toteamukseen, että jos Neo Rauch olisi maalannut tämän työn, se olisi ollut kiistämätön mestariteos ja avannut täysin uuden polun kristilliseen ikonografiaan; "mikä sääli siis, että yleisö ei vielä tunne sitä!" [Taustaksi: Latourin tekstin yhteydessä luettelon sivulla 431 on kuvat teoksista *Rauchverbot* (Jiny Lan 2017) ja *Das Terrestrische* (Ali Gharib 2019); Latour käytti niiden osia kootessaan kuvitelman Neo Rauchin mestariteoksesta.]

Latourin työ jäi kesken, mutta hän kokosi sen jatkamiselle kunnioitettavan määrän aineksia. Saamme olla hänelle kiitollisia.

Kirjallisuus

- AIME. 2023. Verkkosivusto: <http://modesofexistence.org>. Luettu 26.11.2023.
- DEBAISE, DIDIER. 2016. The Celebration of False Problems: The Strange Experience of the Moderns. Teoksessa *Reset Modernity!* toim. Bruno Latour & Christophe Lecleq, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 462–465.

- LATOUR, BRUNO. 1987. *Science in Action. How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- LATOUR, BRUNO. 1999. *Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- LATOUR, BRUNO. 2004. "Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern." *Critical Inquiry* 30:2, 225–248.
- LATOUR, BRUNO. 2005a. "What is Given in Experience? A Review of Isabelle Stengers 'Penser avec Whitehead.'" *Boundary 2*, 32:1, 222–237.
- LATOUR, BRUNO. 2005b. *What Is the Style of Matters of Concern?* Assen: Van Gorcum.
- LATOUR, BRUNO. 2006 [1991]. *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Tampere: Vastapaino.
- LATOUR, BRUNO. 2010. "Coming Out as a Philosopher." *Social Studies of Science* 40:4, 599–608.
- LATOUR, BRUNO. 2013. *An Inquiry into Modes of Existence. An Anthropology of the Moderns*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- LATOUR, BRUNO. 2014. "Another way to compose the common world." *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 4:1, 301–307.
- LATOUR, BRUNO. 2017. *Facing Gaia. Eight Lectures on the New Climatic Regime*. Cambridge: Polity Press.
- LATOUR, BRUNO. 2020a. "Seven Objections against Landing on Earth." Teoksessa *Critical Zones. The Science and Politics of Landing on Earth*, toim. Bruno Latour & Peter Weibel. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 12–19.
- LATOUR, BRUNO. 2020b. "Neo Rauch's Unknown Masterpiece." Teoksessa *Critical Zones. The Science and Politics of Landing on Earth*, toim. Bruno Latour & Peter Weibel. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 430–431.
- LATOUR, BRUNO & CHRISTOPHE LECLERCQ. TOIM. 2016. *Reset Modernity!* ZKM Karlsruhe & The MIT Press, Cambridge, Mass.
- LATOUR, BRUNO & TIMOTHY LENTON. 2019. Extending the Domain of Freedom, or Why Gaia Is So Hard to Understand. *Critical Inquiry* 45:3, 659–680.
- LATOUR, BRUNO & PETER WEIBEL. TOIM. 2002. *Iconoclasm. Beyond the Image Wars in Science, Religion, and Art*. ZKM Karlsruhe & The MIT Press, Cambridge, Mass.
- LATOUR, BRUNO & PETER WEIBEL. TOIM. 2005. *Making Things Public. Atmospheres of Democracy*. ZKM Karlsruhe & The MIT Press, Cambridge, Mass.
- LATOUR, BRUNO & PETER WEIBEL. TOIM. 2020. *Critical Zones. The Science and Politics of Landing on Earth*. ZKM Karlsruhe & The MIT Press, Cambridge, Mass.
- LATOUR, BRUNO & STEVE WOOLGAR. 1979. *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- LENTON, TIMOTHY M., TIMOTHY A. KOHLER, PABLO A. MARQUET, RICHARD A. BYLE, MICHEL CRUCIFIX, DAVID M. WILKINSON & MARTEN SCHEFFER. 2021. "Survival of the Systems." *Trends in Ecology and Evolution* 36, 333–344.
- WHITEHEAD, AFRED NORTH. 1970 [1920]. *Concepts of Nature*. Cambridge: Cambridge University Press.